

ze sociálních úkolů vědecké organizace práce. Při výzkumu sociálních aspektů obsahu a organizace inženýrsko-technické práce je důležité, jak inženýrsko-techničtí pracovníci hodnotí svoji práci. Přitom u nich spokojenost se specializací nebo povoláním znamená spíše spokojenost s prací. Důležitým ukazatelem vztahu k práci je spokojenost pracovníka s podnikem. Tento ukazatel charakterizuje společenskovo-výrobní hodnotu odborníka v sociálně ekonomickém systému daného podniku, která se zvyšuje současně s dobou práce v podniku. Argumentace je doplněna schématem naznačujícím proces realizace vzájemných hodnotení pracovníka a podniku, jejichž optimálním výsledkem je spokojenost s prací a maximální sociálně ekonomický efekt výroby.

Poslední, třetí kapitola se nazývá *Sociální aspekty formování a využívání výrobních kádřů*. Jejimi autory jsou E. K. Vasiljevová, G. G. Zajcev a V. N. Grigorjev. V úvodu k této kapitole autoři uvádějí, že se pracovníci sociologických služeb v podnicích často v praxi setkávají s projevy závažných sociálních procesů ve společnosti, jako je fluktuace či růst všeobecného vzdělání a kulturní úroveň obyvatelstva, které se podstatně projevují v činnosti podniků, ale které nelze řídit v rámci jednotlivých podniků, nýbrž jen v rámci velkého města, hospodářské oblasti nebo celé země. Aby se však mohlo dosáhnout maximálních výrobních, ekonomických a sociálních výsledků, musí pracovníci sociologických služeb a oddělení vědecké organizace práce v podnicích znát tyto procesy a zkoumat jejich projevy.

V první části třetí kapitoly *Procesy utváření výrobních kádřů* je uvedena celá řada konkrétních údajů získaných výzkumy v Leningradě. Vzhledem k tomu, že jde o jedno z největších průmyslových a kulturních středisk SSSR, mohou mít zjištěné výsledky určitou obecnou platnost. Pokud si autoři všimají otázky fluktuace, uvádějí, že podle jejich názoru příčinou fluktuace je nesoulad mezi potřebami a zájmy pracovníků a možnostmi podniků a že sblížení těchto potřeb a možností musí vést ke snížení fluktuace v průmyslu, přičemž znovu zdůrazňují, že problém fluktuace nelze řešit jen v rámci jednotlivých podniků. Fluktuaci považují za proces oblastního rázu, pro jejíž odstranění je zapotřebí provést komplex opatření ve všech podnicích v dané oblasti. Za závažný a specifický problém utváření a využívání pracovních zdrojů považují autoři profesní strukturu mládeže a vznikající rozpor mezi dosti vysokou úrovní všeobecného vzdělání u mládeže, jež přichází do národního hospodářství, a nedostatečnou náročností pracovních míst, která jsou k dispozici.

Druhá část třetí kapitoly *Fluktuace kádřů. Metodika jejího rozboru v podniku* nastiňuje metodiku rozboru procesu fluktuace a jejích příčin, již se v současné době používá v několika největších výrobních sdruženích v Leningradě. Uvedená metodika má být po-

dle autorů nejracionalnější ze všech, kterých se použilo v leningradských závodech. Dává jednak dobré výsledky, jednak je ve srovnání s ostatními podstatně méně pracná.

Třetí část *Procesy utváření inženýrsko-technických kádřů* vychází z toho, že rozvoj výrobních sil společnosti vyžaduje neustále zvětšovat počet inženýrsko-technických pracovníků. V této souvislosti vyvstává řada problémů sociálního rázu, k nimž patří především správná organizace profesní orientace mládeže a dosažení souladu mezi počtem absolventů středních a vysokých škol a skutečnými potřebami národního hospodářství, čímž se má předcházet tomu, aby inženýři pracovali na místech, jež nevyžadují vysokoškolské vzdělání, protože tím rychle ztrácejí kvalifikaci. Autoři věnují značnou pozornost též otázce zvyšování kvalifikace inženýrsko-technických pracovníků a způsobům vzdělávání a zvyšování kvalifikace vedoucích pracovníků.

Poslední část *Metody řízení procesů doplňování a rozmisťování průmyslových kádřů* je věnována otázkám správné organizace práce s kádry, ať už jde o jejich nábor, přijímání či kontrolu zvyšování jejich kvalifikace. Za důležitou rezervu pracovních zdrojů lze považovat znovurozdělování pracovních sil mezi jednotlivými odvětvími národního hospodářství, jednotlivými výrobami a specializacemi a zapojování nepracující části obyvatelstva (žen v domácnosti, důchodců) do pracovního procesu. Zvlášť významné jsou problémy pracovních zdrojů mezi mládeží a systém odborně technického vzdělávání.

Závěrem lze říci, že recenzovaná publikace je velmi užitečná pro široký okruh průmyslových sociologů, a to jak praktiků, tak i teoretiků. Uvedené konkrétní údaje hovoří jasnou řečí a spolu s teoretickými východiskami či závěry mohou být podnětem či vodítkem pro sledování sociálních aspektů vědecké organizace práce ve výrobě.

Libuše Lišková

V. E. Šljapentoch: Problemy dostovernosti statističeskoj informacii v sociologičeskich issledovanijach (Problémy spolehlivosti statistické informace v sociologických výzkumech)

Moskva, Statistika 1973, 114 s.

Sovětská sociologie vyvíjí svou metodologii velice rychle. U nás jsou dobře známy některé základní práce jako o obecnějších metodologických problémech, tak i sborníky o matematických metodách, aplikovaných na nejružnější sociologické úlohy. O některých z těchto prací už Sociologický časopis referoval ([1], [5], [6], [7]). Knížka, kterou uvádím touto recenzí, se zabývá problémy velice praktickými. Autor si klade otázku, jejíž vyřešení je jedním z článků řetězu kritických metodologických úkolů: jak získat kvalitní informaci od respondenta? Už struktura knihy a názvy kapitol slibují zajímavou látku:

1. Úvod
2. Problemy kvality sociologické informace
3. Paměť respondentů a spolehlivost jejich odpovědí
4. Faktor času a dotazování
5. Možnost získání informace abstraktního a konkrétního charakteru
6. Respondent jako zdroj kvantitativní informace
7. Formulace otázek a hodnotová orientace respondentů
8. Vliv podmínek rozhovoru na výsledky

Kniha je systematicky budována a velmi dobře a jasně napsána. Autor věci verbálně nekomplikuje. Jeho problémy jsou v praxi už samy o sobě dost složité, proto je vyjadřuje velice stručně. Schéma výkladu je: problém, návrh na řešení s ilustrací a příklady řešení. Kniha má svou obecně metodologickou platnost — důsledně aplikuje teorii komunikace, resp. informace (v nematematickém smyslu) na proces sběru dat, na kontakt výzkumníka a respondenta (včetně mezičlánku tazatele). Zároveň je velice praktickou příručkou, která uvádí mnoho konkrétních metod a postupů. Její studium je proto užitečné jednak jako návod pro praxi, jednak jako zdroj námětů pro ty praktické metodology, kteří se snaží zkušenosti zobecnovat, řadit do poznatkového systému metodologie a vědecky zpracovat.

Základní pohled z hlediska získávání informace od respondenta a některé myšlenky z teorie komunikace (byly v jiných i podobných souvislostech prezentovány naší sociologické veřejnosti nezávisle na této knize — Hübschmannová, Řehák [2], Řehák [3]) umožňují systematickosti výkladu přes značnou obsahovou šíři textu. Je to především rozdělení informace na *faktickou a vztahovou* (kterou autor nazývá duševní, psychickou apod.) a zahrnutí *časového prvku* do klasifikace znaků. Dále se v knize promítá i důležitá dvojdimenzionální charakterizace komunikačního procesu: *schopnost a ochota sdělit informaci*. Toto dělení je nejen velmi výhodné pro výklad, pro zhodnocení problematiky a zajištění systematickosti a přehlednosti textu — praktická výzkumná činnost potvrzuje, že takovýto pohled velice zefektivňuje práci s daty samými, a to v etapách konstrukce dotazníku, empirického hodnocení kvality dat, plánování a provádění kontrol, zpracování i interpretace dat. Autor tuto typologii doplňuje dalšími účelnými hledisky, z nichž všechny jsou spojeny jednoduchými a velmi účelnými vazbami. Role všech zaváděných pojmů je vždy zřejmá.

Kniha nemůže řešit celou problematiku do důsledků (neboť naše metodologické poznání je bohužel dosud málo rozvinuto a zaostává za reálnými potřebami výzkumu), má však zásadní přednosti v tom, že formuluje všechny základní otázky dotazníkového sběru informace, otevřeně přiznává existující nedostatky a hledá optimální řešení a optimální odpovědi, které může autor za současného

stavu dát. Úroveň těchto odpovědí je konkrétní a založena na zkušenostech mnoha sovětských výzkumů.

V úvodu autor zdůvodňuje nutnost zvyšování úrovně sociologických výzkumů, kritizuje jejich nedostatky, metodologii a její vývoj považuje za jeden z hlavních zdrojů zvyšování efektivity sociologické práce a zvýšení hodnoty jednotky „sociologické produkce“. Velké náklady na výzkum jsou nutné, ale musí se projevit přínosem ve výsledcích. Získat kvalitní informaci je velmi obtížné — a stejně tak i odhadnout kvalitu informace. „Obtížně odhadu kvality sociologické informace znásobují morální odpovědnost sociologa za publikované výsledky svých výzkumů“ (s. 5). Zvýšení kvality výzkumu i výzkumníků je vážným úkolem současné etapy. Autor zdůrazňuje tyto základní teze, které plynou z povahy věci, a žádá o metodologický výzkum v oblasti sběru kvalitní informace od respondentů. V této části se také zásadně staví proti zneužití zákona velkých čísel, tak jak je často můžeme v ničem neopodstatněné argumentaci slyšet: „na chybách nikterak nezáleží, protože se nám ve velkých souborech vyrovnají“ (to by ovšem platilo jen ve zcela specifických situacích).

V. E. Šljapentoch ukazuje v úvodu také na diferenciaci úrovně metodologické práce zcela praktického rázu. Hovoří o obecné úrovni, platné pro nejrůznější typy šetření, dávající poznatky společné pro různé obory sociologie a různé aplikační situace, a na druhé straně o úrovni speciální, týkající se jednotlivých oborů. Nižší úroveň je nutná proto, že různé sociologické obory studují různé typy populací, různé proměnné a pohybují se v různých situacích. Vytvořené metody nejsou aplikovatelné jinde.

Myšlenky vyjádřené v úvodu práce platí beze zbytku i na naši, československou situaci. Zefektivnit naši celkovou sociologickou produkci se podaří především zvýšením metodologické i teoretické náročnosti na každý jednotlivý výzkum, ať už prováděný v rámci základního výzkumu, nebo na konkrétní zakázku průmyslové i jiné organizace. Hlavní cestou k tomu je náročnost zadavatele a *vyšší profesionální vzdělanost* výzkumníka. Tohoto cíle dosáhneme především zvýšením požadavků na absolventa oboru jak v oblasti teoretické, tak metodologické. Obě stránky musí být harmonicky vyvážené. Pro efektivní aplikaci sociologie musí výzkumník zvládnout jak ideové, tak praktické stránky projektu. K čemu bude praktickému sociologovi informace (získaná jakoukoli formou výzkumu), když ji nebude umět empiricky a statisticky hodnotit, když ji nebude umět zasadit do celkových souvislostí? K čemu data, která nejsou vhodná a pravdivá? A k čemu i kvalitní data, neumíme-li je interpretovat z optimálního hlediska současných a nejnovějších teoretických poznatků?

Sběr kvalitní informace (to autor v úvodu zdůrazňuje) je velmi složitá věc, obtížná řemeslná práce, kterou však musíme v každém

výzkumu projít. Zpracovávat a interpretovat nekvalitní informaci je nejen nesmyslné, ale i nebezpečné, neboť mylné výsledky nás mohou snadno zavést. (A znovu si můžeme připomenout výše uvedený citát o odpovědnosti sociologie a srovnat jej s případy, kdy výzkumná zpráva se píše jenom proto, že musí být, či že je výhodné, aby byla, že to bylo v plánu, a že tím psaným dokumentem je splněna uložená povinnost.)

Nejdelší a pro další text základní je druhá kapitola *Problémy kvality sociologické informace*. Formulují se v ní logické a empirické základy sociologických ukazatelů a ukazuje se nutnost kontroly kvality dat z obou těchto hledisek (místo „logické“ se u nás běžně používá označení „teoretické“). Autor zavádí tři základní dimenze kvality sociologické informace: *spolehlivost, stabilitu, reprezentativnost*. Těmito pojmy překonává do jisté míry tradiční přístup, který je charakterizován reliabilitou, validitou, a přesností. Autor tyto úvahy uvádí v druhé části kapitoly, která se jmenuje *Parametry kvality informace*. Tato část patří k nejpodstatnějším výsledkům v oblasti obecné roviny. Důležitost pojmu je na pohled zřejmá; spolehlivost, stabilita i reprezentativnost jsou velmi nosné a vhodné základní úhly pohledu na data. Tento výrok je ovšem z mého hlediska intuitivní a bude třeba dalšího prověření in praxi i v možnostech operačního praktického využití těchto vlastností dat, možnost jejich měření (jako vlastností dat). Zatím jsou pojmy částečně prověřeny Šljapentochovou prací samou, neboť velmi dobře zapadají do celkového pojmového systému knihy. V žádném případě však přijetí těchto tří pojmů nemůže vést, alespoň prozatím, k odmítnutí pojmů reliability, validity a přesnosti. Ty mají jiné jemné významové odstíny a musí být brány v úvahu, pokud výzkumná praxe neprovede jejich nadbytečnost. Úvahy autora se velice hodí ke koncepci měření, kterou jsem navrhl v diskusi o měření proběhnuvší v minulých ročnících Sociologického časopisu (1971–73), de facto je uvedená teorie rozvíjena, přestože tématu měření není v knize věnována pozornost.

V části *Respondent jako zdroj informace* se vyskytují tři hlavní podmínky, které činí dotaz smysluplným:

respondent

- je schopen komunikovat (chápe otázku a a umí odpovědět)
- je držitelem informace, o kterou jde
- je ochoten informaci vydat.

Významnost těchto tří požadavků byla v našich podmínkách již prakticky ověřena při výzkumu specifických etnických skupin, kde bylo zvláště nutno tyto požadavky velmi citlivě respektovat. Jejich platnost je ovšem obecná a je nutné je brát v úvahu při každém výzkumu, i tam, kde se zdánlivě nemusíme takovéhoto nebezpečí bát. Musíme je mít na paměti při plánování výzkumu, formulaci otázek a operacionalizaci výzkumných

proměnných a v neposlední řadě při interpretaci.

S tím úzce souvisí autorův výrok, v němž je skryta často zapominaná, ale velmi základní interpretace i přípravy dotazníků: „Profesionalismus sociologa–empirika se projevuje zejména v tom, že při rozhodnutí o výzkumném plánu má na mysli nejen cíle výzkumu, nejen výchozí teoretické základy, které určují použité ukazatele, ale i *potencionální empirické možnosti každé otázky, každého ukazatele*“ (s. 22, podtrhl recenzent; sociologem–empirikem tu není myšlen stoupenec empirismu, ale pracovník v empirickém sociologickém výzkumu). Podřízení výzkumu cíli a teorii je základní tezí, avšak souběžná úvaha o možnostech pochopení a významech otázky je rysem kvality výzkumné práce. Proč tuto skutečnost zdůrazňuje autor (a s ním i recenzent) tak silně? Apriorní úvahy uvedeného typu minimalizují aposteriorní vyřazování otázek ukazujících se jako významově neurčité a nejednotné, nepochopené apod., vedou od počátku k tvorbě otázek jednoznačných a zajišťujících kvalitní informaci, či na druhé straně zařazování otázek, které pomáhají interpretovat očekávané či neočekávané nejednoznačnosti (ty mohou být pro výzkum ovšem velice zajímavé a mohou odhalit zcela nové vztahy, které vyžadují prověření v dalších výzkumech a které naznačují nové a důležité zákonitosti). Apriorní sémantické rozbory jsou tedy jednou z mnoha cest, které vedou ke zvýšení kvality a efektivnosti výzkumu: přitom je to, v našich podmínkách, dosud málo využívaný zdroj.

Další část kapitoly se nazývá *Pokus o klasifikaci otázek*. Je věnována rozdělení znaků (otázek, informací) na znaky faktologické a znaky týkající se psychických procesů (v recenzentově terminologii znaky faktické a vztahové). Obě skupiny jsou ještě dále členěny na podrobnější kategorie. Toto jemnější rozdělení není však zdaleka konečným slovem. Umožňuje ovšem orientaci a je prvním krokem pro další problém, který je nutno řešit a který zůstává otevřen. Další části kapitoly nepotřebují komentáře. Pojednávají o problému získávání faktické informace, způsobech prověřování faktické informace, získávání informace o psychických procesech, způsobech zvýšení spolehlivosti odpovědi o duševní činnosti a o respondentovi jako expertovi.

V předposlední části se navrhuje (jako jedna z cest) zvýšení stability skórováním jednotlivých otázek a jejich součtem do konečného ukazatele (likertovský typ) a (jako jiná možnost) metoda posuzovatelů pro získání vah jednotlivých alternativ odpovědi a aplikace součtových formulí. Je též zmíněna faktorová analýza a metoda rozpoznávání obrazů. Těchto dvou matematických postupů se týká další citace: „Zatím pomocí těchto metod bylo dosaženo velice málo obsažných výsledků. Přinesly však sociologii nemalý užitek hlavně tím, že podstatně obohatily myšlení sociologa, přiměly jej přemýšlet nad novými pro-

blémy.“ K tomu zbývá dodat jen to, že až tyto metody opravdu proniknou do způsobu myšlení sociologů a ti si na něj zvyknou, budou i samy aplikace obou metod (a řady dalších) daleko plodnější a úspěšnější. Není-li sociolog schopen proniknout do způsobu myšlení, který ta která metoda předpokládá, nemůže ji aplikovat. Jen sociolog dobře seznámený s myšlením matematika nebo matematik, který hluboce zná problematiku sociologa a dokáže sám sebe promítnout do problému aplikační vědy, může úspěšně použít matematickou metodu. Jinak jsou výsledky nevyužitě, nebo jsou interpretačně zjednodušené a aplikované modely neodpovídají skutečnosti. Zde jsou také zdroje nebezpečí formalistických a pozitivistických tendencí, které lze eliminovat především dokonalým seznámením se jednak s podstatou metody, jednak s podstatou problému, jak to předpokládá marxistická sociologie. Domnívám se, že není správná autorova poznámka o tom, že pro užití matematiky je nutno sestavovat tým matematiků a sociologů. To je jistě jedna z možných cest, pravděpodobně ta nejschůdnější: samotné sestavení takové skupiny však *není postačující*. Je především nutno (na obou stranách) překonat bariéry navykého způsobu myšlení a překročit je směrem k partnerovi. Vztah sociologa a matematika není a nemůže být vztahem zadavatele a dodavatele modelů a výsledků, ale vztahem partnerského a společného řešení společně formulovaných problémů. Celá otázka je také hlubší, než je často uváděný nedostatek vzájemné komunikace. Neschopnost komunikovat je pouze vnějším projevem výše uvedené podstaty. Toto platí obecně o každé metodě (ať už matematické či nematematické) a o každé aplikaci v každé vědě. V sociologii je tento jev však zvlášť výrazný, neboť matematická aplikace je zde ještě velmi mladá.

Třetí kapitola se zabývá problematikou paměti respondenta a cestami, jak překonat zapomnění nebo nevybavení si informace. Čtenář se nejprve seznámí s některými zákonitostmi, které sociologická a psychologická praxe odkryla a které je velmi důležité respektovat při konstrukcích otázek a dotazníků; popisuje „metodu dotazu na momentální stav“ a „metodu připomínky“ a diskutuje jednak jejich konkrétní podoby, jednak jejich klady i zápory. Nakonec se zabývá problematikou paměti ve vztahu k použití otevřených a zavřených otázek a způsobů dotazu (anketa či rozhovor).

V této kapitole se projevují další kladné rysy práce. Především je to důsledná aplikace metodologických zásad na výzkum čtenářských populací (novin, časopisů, knih), ale současně i zobecňování praktických závěrů tohoto speciálního sociologického oboru. Je zde dokumentována vhodnost specifikace metodologických závěrů na určitý obor a současně možnost obohacení obecné sociologické metodologie výsledky z jedné oborové disciplíny. Kniha je vlastně určitým schématem, které by mělo být aplikováno na každou ob-

last a každý sociolog by měl takto systematicky mít utříděny problémy a jejich řešení ve svém oboru.

Všechny popisované metody jsou velice zajímavé. Většina z nich čeká na své rozpracování a dopracování; některé také nejsou dovedeny do konce na úroveň současné literatury (těchto případů je však málo a čtenář, který má o věc zvláštní zájem, si může nalézt další informace v literatuře — to platí např. o metodě skórování a o metodě posuzovatelů). V kontextu recenzované práce však tyto „rozpracované“ či „nedoposávané“ metody — vzhledem k harmonickému postizení obecné a speciální metodologie — nejsou na závadu.

Dalším rysem knihy jsou velice zajímavá data, dokumentující autorovy závěry. Práce není metodologickou spekulací, ale na praxi založeným rozбором a argumentací. V závěru třetí kapitoly i na jiných místech se velmi silně projevuje rys sovětského výzkumu, rys, který je u nás značně zanedbáván, ale bez něhož metodologii nevybudujeme. Představují jej metodologická bádání, kontroly, validizace, prověřování metod — a to v každém jednotlivém výzkumu i ve speciálních metodologických projektech.

Přednosti dalších kapitol jsou podobné: obecné metodologické poznatky vycházejí z praxe výzkumu a po zpracování jsou na praxi opět aplikovány; autor se pokouší řešit každou obtíž: jeho návrhy jsou většinou prakticky vyzkoušené.

Práce obsahuje ještě další zajímavá témata, která nejsou z názvů kapitol patrná: chyby tazatele, způsoby, jak udržet respondentovu pozornost, jak zvýšit pravděpodobnost jeho souhlasu s rozhovorem, pochopení otázky, prestižní faktor a způsoby jeho vyloučení, záporná a kladná hodnocení, vliv prostředí a tazatele na odpovědi, způsob omezení vlivu tazatele, etika dotazu, anonymita a další. Je to seznam praktických a v každém výzkumu se vyskytujících problémů. Každé z témat by přirozeně bylo možno zpracovat daleko obsáhleji a podrobněji. Můžeme říci, že každý oddíl každé kapitoly vlastně formuluje určitý problém, otvírá jej, navrhuje určité řešení, které však není uzavřeno, je považováno za prozatímní a vyžaduje dopracování výzkumnou a metodologickou prací.

Mnoho těchto problémů je řešeno v jiných známých metodologických učebnicích a státech. Autor tyto práce zná a v seznamu literatury je cituje. Stává na znalosti těchto prací, ale jde svou vlastní cestou, opřenou o praxi sovětského výzkumu čtenářských populací. Formuluje problémy prakticky a zejména daleko hlouběji proniká do reálných potřeb sociologa, než je to běžné ve většině ostatních dostupných prací tohoto druhu. Cílem práce není podat všeobshující metodologii, nejde o to vtěsnat na málo stránek co největší obsahový záměr. Autor využívá stránkový rozsah účelně, omezuje se na metodologii praktickou. Proto se také může svými problémy zabývat hlouběji. Metodologii vytváří, zatímco řada ostatních autorů o meto-

dologii píše. V tom vidím rozdíl, který zde předznamenává úspěšný text.

V naší terminologii bychom zřejmě vypustili z názvu knihy slovo „statistické“. Autor se zabývá hlavně spolehlivostí a stabilitou, tj. dvěma nutnými předpoklady pro to, aby se data stala statistickou a statisticky zpracovatelnou informací.

Ve snaze řešit naznačené problémy povyšuje někdy dílčí metody na úroveň vyšší obecnosti. Tento fakt však nesnižuje úroveň knihy, ani nemůže mít žádné nepříznivé důsledky. Kniha jako celek ukazuje, co všechno se ještě musí udělat na poli někdy zvaném „kvalitativní metodologie“. Ukazuje, že dělení metodologie na kvalitativní a kvantitativní je umělé a mylné. Toto dělení at již explicitní nebo implicitní často vede k diskusím o aplikacích matematiky a matematických metod. Takové diskuse jsou neplodné a neefektivní, protože jsou vedeny na příliš obecné hladině, bez reference ke konkrétním aplikacím a ke zkušenostem s opravdovým nasazením metody v praxi. Daleko přirozenější, důslednější a praktičtější je přístup z hlediska problémů. Pro sociologa není důležité, zda řeší problém matematickou či logickou cestou, či běžnou statistikou nebo úplně jinak. Důležité je, aby použitá metoda byla vhodná, adekvátní, efektivní a přinášela výsledky, které jsou použitelné. Kniha je, kromě jiného, i přínosem k tomuto přístupu – svým celým laděním i svým zásadním pohledem na problémy. Její specifický význam pro naše poměry spočívá v tom, že ukazuje na nutnost a plodnost sklonění metodologické práce na dvou různých rovinách obecnosti. Přitom výběr problémů na obecnější úrovni je zcela bezprostředně motivován praxí. Od začátku do konce nás autor nenechává na pochybách o tom, že většinu v úvodu nejsou žádnými frázemi, ale postuláty pro výzkum, k jehož zefektivnění chce účinně přispět.

V naší literatuře taková práce chybí. Jsem přesvědčen, že právě podobné zaměření metodologie by i u nás přineslo výsledky ve zvyšování úrovně výzkumu i absolventů oboru. Bez podobné práce se u nás neobejdeme ani ve výzkumné praxi, ani ve výchově studentů

Literatura:

- [1] Hurtová, M.: (recenze sborníku) J. N. Gavrilce (ed.), *Modelirovanije socialnych processov*. Moskva, Nauka 1970, 227 s. In: Sociologický časopis 2/1972, s. 193–195.
- [2] Hübschmannová, M. – Řehák, J.: *Etnikum a komunikace*. In: Sociologický časopis č. 6/1970, s. 548–559.
- [3] Řehák, J.: *Poznámky k analýze sociologických dat*. In: Sociologický časopis 4/1971, s. 425–434.
- [4] Řehák, J.: *K současnému stavu naší sociologické metodologie a k některým potřebám výzkumu volného času*. In: Sociologický časopis 3/1972, s. 333–344.
- [5] Řehák, J.: (recenze knihy) P. P. Maslov, *Statistika v sociologii*. Moskva, Statistika

1971, 248 s. In: Sociologický časopis č. 5/1973, s. 536–540.

- [6] Petrusek, M.: (recenze knihy) G. M. Andrejeva (ed) *Lekcii po metodike konkretnych socialnych issledovanij*. Moskva, Izd. Moskovskogo universiteta 1972, 202 s. In: Sociologický časopis č. 4/1973, s. 438–440.
- [7] Zich, F.: (recenze knihy) A. G. Zdravomyslov, *Metodologija i procedura sociologičeskich issledovanij*. Moskva, Mysl 1969, s. 208. In: Sociologický časopis 4/1971, s. 472–474.

Jan Řehák

Mládež, práce a volný čas

(Sborník překladů statí sovětských sociologů) Bratislava, Smena 1974, 215 s.

Problémy mladých lidí, otázky jejich zapojování do společnosti, jejich objektivního postavení, otázky komunistické výchovy mladé generace apod. jsou ve stále větší míře zdůrazňovány stranickými a státními orgány. O tom svědčí jak stranické dokumenty z června 1973 a z května 1974, tak i další usnesení a materiály. Společným rysem těchto materiálů je důraz, který je kladen na hledání nových metod práce s mládeží a nalézání efektivnějších forem politickovýchovného působení na mladé lidi jednotlivých sociálních tříd a skupin naší společnosti. Tento závažný společenský úkol nemá vždy adekvátní odezvu ve sféře společenskovoedních pracovišť v tom smyslu, že společenská poptávka není vždy dostatečně uspokojena. Není pochopitelně cílem těchto řádků rozebírat příčiny tohoto jevu. Zmíňujeme se o něm, abychom podtrhli velice kladný význam nové publikace slovenského vydavatelství Smena *Mládež, práce a volný čas*. Po publikaci *Sovietska mládež z hlediska sociologie*, kterou Smena vydala v roce 1971, dostává naše odborná veřejnost již druhý sborník prací sovětských sociologů zabývajících se problematikou mladé generace. Na rozdíl od předchozí je tato publikace zaměřena především na výpovědi o těch skupinách mladých lidí, které můžeme označit jako pracující mládež.

Jak již bylo řečeno, jedná se o sborník prací autorů z různých společenskovoedních pracovišť v Sovětském svazu. To má pochopitelně za následek nestejnou úroveň jednotlivých prací jak z hlediska teoretičtosti, respektive empiričtosti, tak i z hlediska rozsahu výpovědi (ve smyslu reprezentativnosti). To však rozhodně není na škodu věci. Různost pohledu jednak upozorňuje na mnohost způsobů řešení jednotlivých problémů, jednak na složitost problematiky samé. Naproti tomu shodné body těchto příspěvků poukazují na skutečnost, že soustavné zkoumání problematiky mládeže z pozic marxisticko-leninské teorie přináší své výsledky v podobě odhalování objektivních společenských zákonitostí v této oblasti. To rozhodně není zanedbatelný přínos právě pro československé sociology a ostatní pracovníky zabývající se zkoumáním mládeže či prací s mládeží.